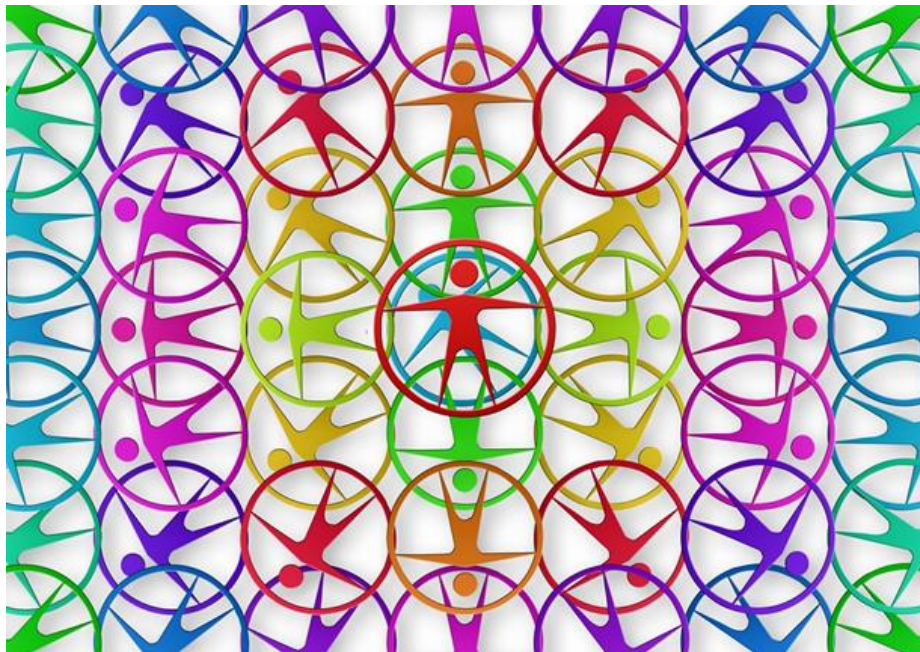

TOIMINNALLINEN TASA-ARVO- JA YHDENVERTAISUUSSUUNNITELMA

Polkuja tulevaisuuteen ei löydetä, vaan ne tehdään - John Schaar

Sisällys

1.Taustaa	2
2. Tavoitteet ja aikataulu.....	12
3. Vastuuhenkilöt, koulutus ja tiedotus	12
4. Arviointi ja seuranta	13
5. Yksikön toiminnallinen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelma	13
6. Sanastoa	16
Materiaalit:.....	23

1. Taustaa

Jokaisella oppilaalla on oikeus turvalliseen oppimisympäristöön, jossa ei tarvitse pelätä syrjinnän ja häirinnän kohteeksi joutumista. Koulun kaikessa toiminnassa tulee tietoisesti rakentaa turvallisempaa tilaa niin oppilaille kuin henkilöstölle. Turvallisemmalla tilalla ymmärretään tilaa, jossa jokainen saa kokea osallisuutta ja arvostusta, ja jossa ei tehdä oletuksia tai epäasiallisia huomioita esimerkiksi seksuaalisuudesta, sukupuolesta, alkuperästä, katsomuksesta, sosioekonomisesta taustasta, terveydestä tai vammaisuudesta.

Yhdenvertaisuuslaissa (1325/2014) ja naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annetussa laissa (609/1986) eli tasa-arvolaissa veloitetaan opetuksen järjestäjää ja koulua edistämään yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti. Yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa edistävässä ja ylläpitävässä koulussa jokainen oppilas uskalttaa olla oma itsensä tuntien olonsa turvalliseksi. Tällöin oppilaalla on myös mahdollisuus viihtyä koulussa ja tuntea suurempaa osallisuutta omaan kouluyhteisöönsä.

Oppilas- ja opiskelijahuoltolain (1287/2013) mukaan yhteisöllisellä opiskeluhoollolla tarkoitetaan toimintakulttuuria ja toimia, joilla koko kouluyhteisössä edistetään oppilaiden oppimista, hyvinvointia, terveyttä, sosiaalista vastuullisuutta, vuorovaikutusta ja osallisuutta sekä oppimisympäristön terveellisyyttä, turvallisuutta ja esteettömyyttä. Koulun henkilökunnalla on ensisijainen vastuu kouluyhteisön hyvinvoinnista. Myös yhteisöllisen opiskeluhoollon näkökulmasta yhdenvertaisuus- ja tasa-arvotyö koulussa tukee oppilaiden hyvinvointia.

Myös esi- ja perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet ohjaavat koulua yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon edistämiseen. Koulun tulee ehkäistä eriarvoistumista ja syrjäytymistä sekä kannustaa oppilasta opinnoissaan ja omien oppimispolkujensa rakentamisessa sukupuolesta ja muista henkilökohtaisista ominaisuuksista riippumatta. Perusopetuksen opetus on yhdenvertaisuus- ja tasa-arvotietoista, ja se lisää tietoa ja ymmärrystä myös sukupuolen moninaisuudesta.

Toiminnallisen yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelman laatimista koskeva velvoite on koskenut kouluja vuodesta 2015 lähtien. Toiminnallisen suunnittelun säännöksillä on haluttu vakiinnuttaa yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa edistävän työn käytäntöjä koulun arkeen. Velvoitteet on lisätty esi- ja perusopetuksen opetussuunnitelman perusteisiin.

Yhdenvertaisuuslain mukaan opetuksen järjestäjän ja tämän ylläpitämän koulun on arvioitava, miten sen toiminta vaikuttaa eri väestöryhmiin ja miten yhdenvertaisuus toteutuu sen toiminnassa. Lisäksi on ryhdyttävä tarvittaviin toimenpiteisiin yhdenvertaisuuden toteutumisen edistämiseksi. Edistämistoimenpiteiden on oltava koulun toimintaympäristö, voimavarat ja muut olosuhteet huomioon ottaen tehokkaita, tarkoituksenmukaisia ja oikeasuhtaisia.

Opetuksen järjestäjän on huolehdittava siitä, että koululla on suunnitelma tarvittavista toimenpiteistä yhdenvertaisuuden edistämiseksi. Opetuksen järjestäjän ja tämän ylläpitämän koulun on varattava oppilaille ja heidän huoltajilleen mahdollisuus tulla kuulluksi edistämistoimenpiteistä. Yhdenvertaisuuslain noudattamista valvoo yhdenvertaisuusvaltuutettu.

Tasa-arvolain mukaan opetuksen järjestäjän on huolehdittava siitä, että kaikilla on samat mahdollisuudet koulutukseen ja ammatilliseen kehitykseen. Opetuksen järjestäjän on lisäksi huolehdittava siitä, että opetus ja oppiaineisto tukevat tasa-arvolain tarkoituksen toteutumista. Tasa-arvoa edistetään lasten ikä ja kehitys huomioon ottaen.

Opetuksen järjestäjä vastaa siitä, että vuosittain laaditaan koulukohtaisesti tasa-arvosuunnitelma yhteistyössä henkilöstön ja oppilaiden kanssa. Suunnitelma voidaan sisällyttää osaksi opetussuunnitelmaa tai muuta koulun suunnitelmaa.

Tasa-arvosuunnitelman tulee sisältää:

- selvitys koulun tasa-arvotilanteesta
- tarvittavat toimenpiteet tasa-arvon edistämiseksi
- arvio aikaisempaan tasa-arvosuunnitelmaan sisältyneiden toimenpiteiden toteuttamisesta ja tuloksista.

Erityistä huomiota tulee kiinnittää oppilasvalintaan, opetuksen järjestämiseen, oppimiseroihin ja opintosuoritusten arviointiin sekä seksuaalisen häirinnän ja sukupuoleen perustuvan häirinnän ehkäisemiseen ja poistamiseen. Lisäksi sukupuoli-identiteettiin ja sukupuolen ilmaisuun perustuvan syrjinnän ennaltaehkäisy on otettava huomioon tasa-arvosuunnitelmaa laadittaessa ja toimenpiteistä sovittaessa.

Vuosittaisen tarkastelun sijasta on mahdollista sopia, että tasa-arvosuunnitelma laaditaan enintään kolmeksi vuodeksi kerralla. Tasa-arvolain noudattamista valvoo tasa-arvovaltuutettu.

Yhdenvertaisuuslain ja tasa-arvolain eräistä eroavuuksista huolimatta koulun on tarkoituksenmukaista yhdistää tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmat. Riippumatta suunnitelman muodosta suunnitelman on täytettävä niin yhdenvertaisuuslain kuin tasa-arvolainkin asettamat suunnitelmien menettelyä ja sisältöä koskevat vaatimukset.

Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuslakien ohella Suomi on sitoutunut noudattamaan myös YK:n lapsen oikeuksien sopimusta. Sopimuksen mukaan lasta koskevista päätöksistä on ensisijaisesti huomioitava lapsen etu.

Toiminnallisen suunnittelun lisäksi opetuksen järjestäjällä on myös työnantajan ominaisuudessa velvollisuus edistää tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta. Tässä oppaassa keskitytään kuitenkin toiminnalliseen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitteluun.

Pohjois-Karjalan maakunnassa perusopetusta antavat koulut ja esiopetuksen yksiköt laativat toiminnallisen tasa-arvosuunnitelman, joka on samalla yhdenvertaisuussuunnitelma, koulun tai yksikön vuosisuunnitelman yhteyteen. Suunnitelman laadinnassa käytetään taustamateriaalina Opetushallituksen julkaisemaa "Sanoista tekoihin – opasta" sekä "Mukana! Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyö toisella asteella -opasta. Yksikkökohtaista tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmaa laatiessa huomioidaan kunkin kunnan kuntakohtainen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelma, joka on kunnan henkilöstön ja johdon yhteinen asiakirja, mikä osaltaan ohjaa henkilöstön työskentelyä ja henkilöstöstä huolehtimista sekä johtamista organisaation kaikilla tasoilla ja kaikissa osissa. Yksiköiden toiminnalliset tasa-arvosuunnitelmat hyväksytään opetuksen järjestäjän oman päätöksentekokäytännön mukaisesti.

Yhdenvertaisuuslaissa kielletään syrjintä iän, alkuperän, kansalaisuuden, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, poliittisen toiminnan, ammattiyhdistystoiminnan, perhesuhteiden, terveydentilan, vammaisuuden, seksuaalisen suuntautumisen ja muun henkilöön liittyvän syyn perusteella.

Muu henkilöön liittyvä syy voi koskea paitsi henkilön synnynnäisiä tai oletettuja ominaisuuksia, myös esimerkiksi oikeudellista asemaa. Keskeistä on se, että syy liittyy nimenomaan henkilöön itseensä ja hänen ominaisuuksiinsa, ei esimerkiksi henkilön toimintaan. Lisäksi sen tulee rinnastua muihin laissa nimenomaisesti mainittuihin syrjintäperusteisiin. Yhdenvertaisuusvaltuutettu mainitsee esimerkkeinä varallisuuden, ulkonäön, asunnottomuuden ja asuinpaikan.

Tasa-arvolaissa puolestaan kielletään syrjintä sukupuolen, raskauden, sukupuoli-identiteetin tai sukupuolen ilmaisun perusteella. Tasa-arvolakia sovelletaan myös syrjintään, joka perustuu siihen, että henkilön fyysiset sukupuolta määrittävät ominaisuudet eivät ole yksiselitteisesti naisen tai miehen.

Tasa-arvolaki velvoittaa kiinnittämään suunnitelmaa laadittaessa erityistä huomiota oppilasvalintoihin, opetuksen järjestämiseen, oppimiseroihin ja opintosuoritusten arviointiin sekä seksuaalisen häirinnän ja sukupuoleen perustuvan häirinnän ehkäisemiseen ja poistamiseen. Lisäksi sukupuoli-identiteettiin ja sukupuolen ilmaisuun perustuvan syrjinnän ennaltaehkäisy on otettava huomioon suunnitelmaa laadittaessa ja toimenpiteistä sovittaessa.

Häirinnän ehkäiseminen ja poistaminen

Oppilas- ja opiskelijahuoltolain (1287/2013) sekä esi- ja perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden mukaan opetuksen järjestäjän opiskeluhuoltosuunnitelmassa kuvataan erikseen toimenpiteet väkivallan, kiusaamisen ja häirinnän ehkäisemiseksi, niiden esiintyvyyden seuraamiseksi ja ongelmatilanteisiin puuttumiseksi sekä jälkiseurannan edellyttämät käytänteet. Mikäli häirinnän ennaltaehkäiseminen ja häirintään puuttuminen kuvataan koulun yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelmassa, on näihin suunnitelmiin hyvä viitata opiskeluhuoltosuunnitelmassa.

Sukupuolen moninaisuus

Sukupuoli ei ole pelkistettävissä vain kahteen, toisistaan selvästi erotettavaan sukupuoleen. Käsite sukupuolen moninaisuus pitää sisällään kaikki sukupuolet ja sukupuoli-identiteetit, sukupuolipiirteiden variaatiot sekä sukupuolen ilmaisun muodot.

Sukupuolen moninaisuuden ymmärtäminen ja hyväksyminen auttaa laajentamaan käsitystämme siitä, millaisia voimme ja saamme olla ihmisinä, tyttöinä ja poikina, naisina ja miehinä tai muunsukupuolisina. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet velvoittavat lisäämään tietoa ja ymmärrystä sukupuolen moninaisuudesta.

Koululla ja opetuksen järjestäjällä on velvollisuus puuttua tilanteeseen, joka syrjii tai loukkaa sukupuolivähemmistöön kuuluvaa oppilasta. Velvollisuus ennaltaehkäistä sukupuoli-identiteettiin ja sukupuolen ilmaisuun perustuvaa syrjintää puolestaan edellyttää ennakointia ja suunnitelmallisuutta. Vain tällöin koululla ja opetuksen järjestäjällä on valmius ratkaista kohdattavat ongelmatilanteet.

Ennakointi edellyttää tietoisuutta ja osaamista sukupuolen moninaisuudesta. Suunnitelmallisuus puolestaan edellyttää, että koulu kiinnittää erityistä huomiota kyseiseen velvollisuuteen laatiessaan koulun yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelman.

Sukupuolen moninaisuus on otettava huomioon koulun yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelmaa laadittaessa. Suunnitelmaan voidaan kirjata hyviä käytäntöjä sukupuoli-identiteettiin, sukupuolen ilmaisuun tai sukupuolipiirteiden variaatioihin liittyvän kiusaamisen ja häirinnän ennaltaehkäisemiseksi. Tasa-arvolain

esitöiden mukaan suunnitelmaan olisi hyödyllistä sisällyttää myös kannanotto siitä, että koulu on sitoutunut sukupuolivähemmistöön kuuluvien häirinnän ja muun syrjinnän torjuntaan.

Jotta kaikki oppilaat voisivat kokea olonsa tervetulleiksi ja turvallisiksi, häirinnän ja syrjinnän poissaolo eivät kuitenkaan yksistään ole riittäviä tavoitteita. Koko kouluyhteisöltä tarvitaan myös moninaisuuden ymmärtämistä ja vastavuoroista arvostamista sekä kohtaamista ihmisenä. Hyvä käytäntö koulussa on esimerkiksi se, että oppilasta puhutellaan hänen valitsemallaan nimellä. Tätä nimeä tulisi käyttää myös koulun arkisissa tietojärjestelmissä, jos samalla pystytään teknisesti varmistamaan, että virallisessa oppilasrekisterissä säilyy myös oppilaan virallinen nimi.

Sukupuolivähemmistöön kuuluvalla oppilaalla voi olla tarve muita suurempaan yksityisyyteen. Sukupuolen moninaisuuden huomioon ottamiseksi ja syrjinnän ennaltaehkäisemiseksi on siksi tärkeää, että käytettävissä on myös esimerkiksi peseytymis- ja pukeutumistiloja, jotka ottavat hänen tarpeensa huomioon. Tämä luo myös turvallisuuden tunnetta ja tunteen, että oppilas kuuluu aidosti kouluyhteisöön.

Vaihtoehtoisia ratkaisuja kannattaa aina etsiä yhdessä oppilaan kanssa. Löytyykö esimerkiksi vaihtoehtoinen peseytymis- ja pukeutumistila tai voiko tiloja käyttää vuoroissa?

Juridinen sukupuoli, jossa vaihtoehtoina Suomessa ovat nainen ja mies, on julkinen tieto.

Sukupuolivähemmistöön kuulumisen on sen sijaan yksityisyyden piiriin kuuluva tieto.

Sukupuolivähemmistöön kuuluvan oppilaan yksityisyyttä tulee kunnioittaa. Tasa-arvon edistäminen ei tarkoita sitä, että koulu oma-aloitteisesti ryhtyisi selvittämään oppilaittensa sukupuolivähemmistöön kuulumista.

Kohtuullisilla mukautuksilla luodaan yhdenvertaisuutta

Opetuksen järjestäjällä on velvollisuus tehdä asianmukaiset ja kulloisessakin tilanteessa tarvittavat kohtuulliset mukautukset.

Koulussa kohtuullisilla mukautuksilla tarkoitetaan tarpeellisia muutoksia ja järjestelyjä, joilla turvataan vammaisen oppilaan yhdenvertainen osallistuminen koulun toimintaan. Kohtuullisia mukautuksia voidaan tehdä esimerkiksi järjestämällä luokkatilaan tarpeelliset apuvälineet, kehittämällä opintojen suoritusmahdollisuuksia ja mukauttamalla opetusta.

Kohtuullisten mukautusten epääminen on syrjintää

Mukautuksia arvioidessa huomioidaan ensisijaisesti vammaisen henkilön tarpeet. Lisäksi otetaan huomioon opetuksen järjestäjän koko, taloudellinen asema, toiminnan luonne ja laajuus sekä mukautusten arvioidut kustannukset ja mukautuksia varten saatavissa oleva tuki.

Koulun tulee aktiivisesti havaita mukautustarpeita ja tarpeen havaittuaan ryhtyä vuoropuheluun oppilaan ja hänen huoltajiensa kanssa. Lisäksi mukautusarviossa on huomioitava oppilaan vamman tai sairauden kannalta merkittävien asiantuntijoiden näkemykset. Oppilaalla voi olla tarve usealle eri mukautukselle. Mukautukset voivat olla tarpeen opetuksessa tai muussa koulun toiminnassa.

Kohtuullinen mukautus voi liittyä myös koulukuljetuksiin. Jos esimerkiksi vammaisen lapsi tarvitsee vammaisuutensa perusteella koulukuljetusta muuhun kuin lähikouluun tai osoitteeseen, joka ei ole hänen virallinen asuinpaikkansa, hänellä voi olla oikeus kuljetukseen kohtuullisena mukautuksena, vaikka kuljetusta ei perusopetuslain 32 §:n mukaan myönnettäisi.

Mukautus voi olla tarpeen myös yllättävässä tilanteessa, kuten koulun hissin rikkoutuessa. Tällaisessa tilanteessa kohtuullisena mukautuksena voi olla esimerkiksi pyörätuolia käyttävän oppilaan luokan siirtäminen opiskelemaan koulun ensimmäiseen kerrokseen.

Lainsäädännössä ei ole vammaisuudesta tyhjentävää määritelmää, vaan käsite on kontekstisidonnainen. YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksien yleissopimuksen mukaan vammaisiin henkilöihin kuuluvat ne, joilla on sellainen pitkäaikainen ruumiillinen, henkinen, älyllinen tai aisteihin liittyvä vamma, joka vuorovaikutuksessa erilaisten esteiden kanssa voi estää heidän täysimääräisen ja tehokkaan osallistumisensa yhteiskuntaan yhdenvertaisesti muiden kanssa. Vammaisuus saattaa siten ilmetä eri tavalla eri ympäristöissä.

- [Oppimis- ja ohjauskeskus Valterin verkkosivuilla tukimateriaalia kohtuullisten mukautusten toteuttamiseksi](#)

[Koulun juhlat ja muut tilaisuudet](#)

Opetushallitus on antanut 19.9.2022 ohjeen perusopetuksen uskonnon ja elämäntietämystiedon opetuksen sekä esiopetuksen katsomuskasvatuksen järjestämisestä sekä yhteisistä juhlista ja uskonnollisista tilaisuuksista esi- ja perusopetuksessa (OPH-3903-2022). Ohjetta laatiessaan Opetushallitus on ottanut huomioon muun muassa eduskunnan perustuslakivaliokunnan ja ylimpien laillisuusvalvojien esittämiä kannanottoja.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden mukaan koulun opetus on oppilaita uskonnollisesti, katsomuksellisesti ja puoluepoliittisesti sitouttamatonta.

On tärkeää, että koulun toimintakulttuurissa, mukaan lukien juhlat ja muut tilaisuudet, tuetaan oppilaiden ja henkilöstön yhteenkuuluvuutta, myönteistä vuorovaikutusta, yhteisöllisyyttä ja moninaisuutta. Koulun eri tilaisuuksien järjestämisessä on hyvä huomioida laajasti oppilaiden moninaisuus esimerkiksi kulttuurien, katsomusten, uskontojen, kielten ja eri ominaisuuksien osalta.

Koulussa järjestetään useita yhteisiä juhlia, jotka ovat kaikille oppilaille tarkoitettuja. Nämä juhlat eivät voi olla uskonnollisia tilaisuuksia. Koulun yhteiset juhlat ja muut tilaisuudet tulee järjestää siten, että kaikki oppilaat voivat niihin osallistua. Tarkkaa rajaa uskontoon viittaavien elementtien sallitulle määrälle koulun yhteisissä juhlissa ei ole mahdollista antaa.

Juhlan järjestäminen esimerkiksi kirkossa ei sellaisenaan tee tilaisuudesta uskonnollista. Opetushallituksen ohjeessa korostetaan kuitenkin huolellisen harkinnan tärkeyttä, jos yhteistä juhlaa suunnitellaan järjestettäväksi uskonnollisessa tilassa.

Tarvittaessa oppilaan huoltajien kanssa voidaan sopia oppilasta koskevista yksilöllisistä järjestelyistä, jos huoltaja ei halua oppilaan osallistuvan kaikkeen juhlaan kuuluvaan ohjelmaan. Järjestelyt, kuten oppilaan siirtyminen toiseen tilaan osaksi aikaa, tulee toteuttaa hienotunteisesti ja mahdollisimman vähän huomiota herättävästi.

Jos koulussa järjestetään uskonnollinen tilaisuus, tilaisuudelle tulee myös järjestää uskonnoton vaihtoehto ja tiedottaa tilaisuuksista selkeästi ja hyvissä ajoin. Oppilaalla tai huoltajalla tulee olla aito mahdollisuus valita, kumpaan tilaisuuteen osallistuu. Tämä edellyttää, että oppilaalla ja huoltajalla on valintaa tehdessään tieto kummankin tilaisuuden sisällöstä. Eri tilaisuuksiin osallistumista ei myöskään pidä olettaa oppilaan opiskelemaan katsomusaineen perusteella. Jos oppilaan ja hänen huoltajansa näkemykset uskonnolliseen tilaisuuteen tai sille vaihtoehtoiseen ohjelmaan osallistumisesta poikkeavat toisistaan, koulu päättää oppilaan etu huomioon ottaen, kumman näkemyksen mukaan toimitaan.

Yhdenvertaisuuden ja turvallisemman tilan toteutumisen kannalta on tärkeää huolehtia siitä, että koulun juhlissa ja muissa tilaisuuksissa ei kohdistu esimerkiksi eri vähemmistöihin syrjintää edes huumorin varjolla.

- [Ohje perusopetuksen uskonnon ja elämäkatsomustiedon opetuksen sekä esiopetuksen katsomuskasvatuksen järjestämisestä sekä yhteisistä juhlista ja uskonnollisista tilaisuuksista esi- ja perusopetuksessa \(Opetushallitus 2022\)](#)

Osallistavan ja antirasistisen toimintakulttuurin luominen

Koulun yhdenvertaisuus- ja tasa-arvotyöllä tavoitellaan koulun sekä laajemmin koko yhteiskunnan kehittymistä inklusiivisemmaksi eli osallistavammaksi.

Osallistava koulu vastaa oppilaan tarpeita

Osallistavassa toimintakulttuurissa edistetään osallisuutta, yhteenkuuluvuutta, yhdenvertaisuutta, moninaisuuden arvostamista ja tasa-arvoa kaikessa koulun toiminnassa. Jokaisella oppilaalla on oikeus ja mahdollisuus kuulua ryhmään, tulla kohdatuksi tasa-arvoisesti ja yhdenvertaisesti sekä mahdollisuus osallistua yhteiseen toimintaan omien taitojensa ja valmiuksiensa mukaan. Osallistava koulu vastaa oppilaan tarpeisiin eikä pakota oppilaita liian kapeaan muottiin. Erilaisilla oppimisen tuen muodoilla voidaan omalta osaltaan toteuttaa jokaisen oppilaan yhdenvertaista oikeutta opetukseen.

Syrjinnän ehkäisyn ohella koulun tehtävänä on ennen kaikkea edistää yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa eli opettaa ja ohjata oppilaita kohti osallistavampaa toimintakulttuuria. Osallistavammalla toimintakulttuurilla tunnistetaan ja puretaan ennakkoluuloja ja yhteiskunnan polarisoitumista sekä opinto- ja ammattialojen eriytymistä. Osallistava toimintakulttuuri edellyttää henkilöstön ymmärrystä siitä, miten esimerkiksi vammaisuuteen, toimintarajoitteisiin, erilaisiin tuen tarpeisiin, alkuperään, ihonväriin, katsomukseen, sukupuoleen ja sen moninaisuuteen liittyvät asenteet näkyvät henkilöstön omassa toiminnassa ja koulun toimintatavoissa.

Rasismia tuottavat käytänteet on tunnistettava ja purettava

Rasismia ja muuta syrjintää on tunnistettava ja purettava eri yhteyksissä, kuten eri oppiaineissa ja turvallisen oppimisympäristön luomisessa. Oppilailla tulee olla mahdollisuus käsitellä rasismia turvallisessa ympäristössä. Siksi rasismista puhumisen ja sen esiintuomisen tulee olla osa suunnitelmallista toimintaa, jolla pyritään vaikuttamaan niin rakenteisiin, käytänteisiin, tekoihin kuin sanoihin, arvoihin ja ajattelumalleihin. Pelkkä rasismiin tai muuhun syrjintään puuttuminen tai niiden kieltäminen eivät riitä. On tunnistettava ja purettava rasismia tuottavia rakenteita, prosesseja, arvoja, ajattelumalleja ja sanoja, joita luomme tai käytämme päivittäin.

Oppilailla on mahdollisuus osallistua koulun päätöksentekoon mm. luokkakokousten, oppilaskunta-, tukioppilas- ja sovittelutoiminnan kautta. Kouluilla tulee olla järjestettynä rakenteet, joissa kaikilla oppilailla on mahdollisuus olla mukana oman ikätasonsa mukaisessa päätöksenteossa. Oppilaiden tekemien aloitteiden toteutuminen tulee tehdä näkyväksi, kuten myös perusteet, jos aloitteita ei voida toteuttaa.

Koulun oltava helposti lähestyttävä

Koulussa on hyvä miettiä, miten koulun toiminta tehdään kaikille huoltajille helposti lähestyttäväksi ja kaikki perhemuodot huomioivalla tavalla. Koulussa tulee myös olla valmius rakentaa yhteistyö kiireellisesti sijoitettujen lasten ja huostaanotettujen lasten asumisyksikköjen kanssa. Yhteistyössä huoltajien kanssa tulee tunnistaa ja purkaa mahdollisia toiseuttavia olettamuksia ja käytänteitä, jotka voivat kummuta eriarvoistavista ajatusmalleista tai stereotyyppioista.

Osallistava ja yhdenvertainen toimintakulttuuri on tärkeää kaikessa koulun toiminnassa – myös esimerkiksi välitunneilla ja kouluruokailussa. Huolehditanko siitä, että erityisruokavaliota noudattava henkilö ei joudu kouluruokailussa muita huonompaan asemaan? Miten koulussa tuetaan oppilaiden positiivisen ja

negatiivisen uskonnonvapauden toteutumista, kuten positiivisen uskonnonvapauden turvaamaa mahdollisuutta pukeutua uskontoonsa liittyviin symboleihin tai vaatteisiin ja negatiiviseen uskonnonvapauteen kuuluvaa oikeutta olla osallistumatta uskonnollisiin tilaisuuksiin?

Oppimateriaali

Oppikirjoilla ja muilla oppimateriaaleilla on merkittävä vaikutus oppilaiden käsitykseen sukupuolesta, sukupuolirooleista, ihonväristä, katsomuksesta, terveydentilasta ja muista erilaisia ominaisuuksia omaavien henkilöiden asemasta yhteiskunnassa.

Työtapojen ja oppimisympäristöjen monipuolisuudella varmistetaan myönteisiä oppimiskokemuksia. Oppimateriaalien valinnassa on kiinnitettävä huomiota sisällön monimuotoisuuteen sekä kuvastossa että tekstissä. Yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa huomioivassa oppimateriaalissa esiintyy eri värisiä, moninaisesti eri sukupuolia olevia, eri tavoilla kommunikoivia, vammaisia ja eri kulttuuri- ja katsomustaustoista tulevia ihmisiä erilaisissa tehtävissä ja rooleissa. Ilmiöitä ja ihmisiä on hyvä tarkastella monista eri näkökulmista ja haastaa totuttuja ajatusmalleja siitä, miten hahmotamme ja selitämme maailmaa.

Tasa-arvolain mukaan opetusaineiston tulee edistää tasa-arvoa.

Esimerkiksi vammaisella oppilaalla on oikeus saada maksutta opetukseen osallistumisen edellyttämät avustajapalvelut ja apuvälineet, jotta oppimateriaali olisi kaikille saavutettava.

Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustietoinen opetus ja ohjaus

Oppilaan ominaisuudet, kuten sukupuoli, ihonväri, uskonto, äidinkieli tai terveydentila voivat vaikuttaa siihen, millaisia kuvia ja malleja ihmisyydestä, osaamisesta ja uramahdollisuuksista hänelle koulussa tarjotaan.

Tämän tuloksena oppilas saattaa kokea koulussa turvattomuutta, osattomuutta, väheksyntää ja yksinäisyyttä. Ennakko-olettamat voivat tarkoittaa esimerkiksi sisäistettyä käsitystä tietyn sukupuolen, ihonvärin, uskonnon tai äidinkielen paremmasta sopivuudesta johonkin asiaan, tehtävään tai asemaan. Ne voivat näyttäytyä myös odotuksina ja oletuksina siitä, miltä henkilöiden kuuluisi näyttää ja miten heidän pitäisi käyttäytyä ja puhua. Erilaiset ennakko-olettamat voivat rajoittaa toimintaamme valinnoistamme riippumatta.

Jokaisen on voitava olla oma itsensä

Esi- ja perusopetuksen tehtävänä on mahdollistaa se, että jokainen voi olla oma ainutlaatuinen itsensä. Opetuksessa tulee tunnistaa olemassa olevia odotuksia ja oletuksia ja purkaa niitä. Opetus ei saa ylläpitää oppilaita rajoittavia normeja, ja tähän vaaditaan tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustietoisuutta. Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustietoinen opetus perustuu herkkyydelle tunnistaa yksilöllisyys ja persoonallisuus jokaisessa oppijassa.

Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustietoisessa opetuksessa tunnistetaan ja puretaan eriarvoistavia yhteiskunnallisia ja kulttuurisia rakenteita. Opetuksen ja ohjauksen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustietoisuus vaatii pitkäjänteistä työtä, ja sitä on tärkeää edistää koulun johtamisella, johdonmukaisella tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnittelulla sekä riittävällä opettajien täydennyskoulutuksella.

Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustietoisessa opetuksessa opettaja tiedostaa ja pyrkii luopumaan mahdollisista eriarvoistavista ja stereotyyppisistä käsityksistään, jotka ilmenevät asenteissa, käyttäytymisessä sekä siinä, miten oppilas kohdataan yksilönä. Eriarvoistavat prosessit, teot ja sanat saattavat jäädä piiloon koulussa, jos ihmisten ominaisuuksista ja niiden vaikutuksista ei puhuta.

Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustietoinen opettaja:

- ymmärtää eriarvoistavia sosiaalisia ja kulttuurisia tekijöitä sekä tietää, että niihin voi vaikuttaa
- tunnistaa omia taipumuksiaan suhtautua oppilaisiin eri tavoin oppilaiden ominaisuuksien mukaan
- antaa oppilaille tilaa olla omanlaisensa ilman stereotyyppisiä odotuksia
- osaa tukea oppilaan kasvua ja identiteetin rakentumista silloinkin, kun oppilas on epävarma identiteetistään tai kuuluu johonkin vähemmistöön
- purkaa työyhteisössään opetuksen toiseuttavia ajattelu- ja vuorovaikutusmalleja sekä käytäntöjä
- osaa analysoida oppilaiden kanssa vähemmistöjen kohtaamia rakenteellisia, eriarvoistavia tekijöitä
- edistää tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta aktiivisesti omassa luokassaan ja kouluyhteisössään valitessaan oppimateriaaleja, työtapoja ja yhteistyökumppaneita
- kehittää koulun toimintakulttuuria tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustietoisemmaksi sekä osallistuu koulun tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitteluun.

Oppilaanohjauksen tunnistettava jokaisen oppilaan yksilöllisyys

Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustietoisien opetuksen ja ohjauksen tavoitteena on, etteivät opetuksen ja ohjauksen käytännöt luo tai ylläpidä oppilaiden jakoa erillisiin ryhmiin heidän ominaisuuksiensa mukaan. Oppilaita ohjataan esimerkiksi yksilöllisiin jatkokoulutusvalintoihin.

On tärkeää, että koulu on mukana purkamassa opetuksen ja oppilaanohjauksen avulla stereotyyppisiä eri ammatteja ja oppiainevalintoja koskevia käsityksiä. Ohjaavan henkilökunnan on myös tunnistettava mahdolliset omat ennakkokäsityksensä ja niiden vaikutus ohjaustyöhön.

Koulun on rohkaistava oppilasta tekemään yksilöllisten ominaisuuksiensa, vahvuuksiensa ja motivaatiotekijöidensä perusteella ennakkoluulottomia oppiaine-, suuntautumis- ja uravalintoja. Oppilasta tuetaan näin hakeutumaan myös aloille, joilla oppilaan oma sukupuoli tai muu ominaisuus on vähemmistönä, jos se on hänen toiveidensa mukaista.

Oppilaanohjaajien ja muiden opetushenkilöstöön kuuluvien on tarkasteltava kriittisesti omia ennakkoletuksiaan oppilaiden soveltuvuudesta eri aloille. Oppilaanohjaajan on tiedostettava tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen liittyviä kysymyksiä ja omaksuttava sukupuolitietoinen lähestymistapa ohjaukseen.

Opetuksessa ja ohjauksessa pidättäydytään kategorisoimasta oppilasta hänen ulkoisten ominaisuuksiensa perusteella. Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustietoisuus konkretisoituu ohjaajan toiminnassa: hänen kyvyssään kuulla, kuunnella ja havaita oppilasta, tehdä hänestä tulkintoja sekä käydä vuoropuhelua oppilaan kanssa. Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustietoisien ohjauksen keskeinen päämäärä, oppilaan toimijuuden ja toimintakyvyn vahvistuminen, merkitsee hänen kykyään tehdä mielekkäitä oppiaine- ja muita valintoja ja merkityksellisiä suunnitelmia, jolloin eri ominaisuudet eivät asetu tiedostamattomaksi rajoitteeksi tai esteeksi.

Ohjaajan on hyvä pohtia, merkitseekö toimijuuden vahvistuminen ja toimintakyvyn lisääntyminen eri oppilaiden kohdalla erilaisia asioita. Onko oppiainevalinta, koulutusura tai ammatti määräytynyt jo etukäteen oppilaan ominaisuuksien mukaan, ja johdattelevatko nämä käsitykset ohjausprosessin kulkua? Henkilökohtaisessa ohjauksessa liikutaan alueella, mikä edellyttää ohjaajalta erityistä herkkyyttä tunnistaa oppilaan identiteettiä ja arvoihin liittyviä pohdintoja ja niiden merkityksiä oppilaan tulevaisuutta koskevassa päätöksenteossa ja valinnoissa. Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustietoinen ohjaus perustuu vuoropuheluun oppilaan kanssa ja edistää kriittistä pohdintaa arvoista, uskomuksista ja oletuksista.

Esteettömyys ja saavutettavuus

Esteettömyyden ja saavutettavuuden edistäminen lisää yhdenvertaisuutta. Esteettömyydellä tarkoitetaan lähinnä fyysistä ympäristöä, kuten rakennuksia, ulkoalueita ja julkisia liikennevälineitä. Esi- ja perusopetuksessa esteettömyys tarkoittaa fyysisten tilojen miettimistä niin, että kuka tahansa yksilöllisistä ominaisuuksistaan riippumatta voi osallistua opetukseen ja koulun muuhun toimintaan. Esteettömän reitin ei tule tarpeettomasti erottaa vammaista lasta muusta ryhmästä. Esteettäviä sisäänkäyntejä ei tulisi esimerkiksi sijoittaa rakennusten taakse, vaan esteettömien reittien on lähtökohtaisesti oltava yleisesti käytössä olevia reittejä.

Saavutettavuudella tarkoitetaan aineetonta ympäristöä, kuten tietoa, verkkosivuja, palveluja ja asenteita. Pedagoginen esteettömyys puolestaan tarkoittaa opetuksen avoimuutta ja oppilaiden moninaisuuden ja erilaisten edellytysten huomioimista opetuksessa.

Saavutettavuuteen liittyy myös käytetty kieli. Selkokieli on erityinen kielimuoto, joka on mukautettu sisällöltään, sanastoltaan ja rakenteeltaan yleiskieltä luettavammaksi ja ymmärrettävämmäksi. Selkokieltä voi sekä kirjoittaa että puhua.

Koulussa niin fyysisen ympäristön kuin vaikkapa opetusmateriaalin pitää olla kaikille sopivia ja kaikkien saatavilla riippumatta oppilaan toimintakyvystä. On lisäksi muistettava, että myös oppilaiden huoltajilla voi olla erilaisia tarpeita esteettömyyteen, saavutettavuuteen ja monikanavaisuuteen liittyen.

Esteetön liikkuminen on sitä, että:

- piha- ja liikennealueella voi liikkua vaivattomasti
- rakennuksiin pääsee helposti sisään
- koulurakennuksessa voi esteettömästi liikkua ja toimia (esimerkiksi hissit ja esteettömät vessat)
- kuunteluympäristön akustiikka toimii hyvin
- ohjeet ja opasteet ovat selkeät
- pihalla on esteettäviä leikkivälineitä.

Jotta koulun tilat olisivat esteettäviä, tulee huomiota kiinnittää sisä- ja ulkotilojen ympäristöön monesta näkökulmasta. Esteettömyydessä tulee huomioida muun muassa liikkumiseen, näkemiseen, kuulemiseen, ymmärtämiseen, turvallisuuteen, mahdollisen apuvälineen käyttöön, lasten kokoeroihin sekä hahmottamiseen liittyviä seikkoja. Tilojen kulkuväylien leveys ja pintamateriaalit vaikuttavat siihen, miten niissä pääsee tai mahtuu liikkumaan esimerkiksi pyörätuolilla. Ovatko pihan leikkivälineet kaikkien lasten tavoitettavissa? Onko sisäänkäynneillä mahdollisuus käyttää luiskaa?

Esteettömyyttä voidaan edistää materiaali- ja välinevalinnoilla. Erilaiset pintamateriaalit ja värit auttavat erottamaan reittejä, alueita ja toimintoja toisistaan esimerkiksi henkilölle, joka on heikkonäköinen. Myös erilaiset pysyvät äänet, kuten ulkona tuulikello, voivat toimia äänimajakkana tietyn leikkipaikan sijainnille. Tilojen reunoja voi merkitä värillä, joka eroaa selkeästi muusta ympäristöstä, kertomaan kompastumis- tai putoamisvaarasta.

Ympäristössä tulee ottaa huomioon myös aistien yli- ja aliherkkyydet. On hyvä kiinnittää huomiota muun muassa valaistukseen ja mahdollisuuteen säätää sitä sekä ääntä vaimentaviin pintamateriaaleihin, tilojen tuulettamiseen ja mahdollisuuteen muokata tiloja esimerkiksi kääntämällä pöytä lapselle sopivaan suuntaan.

Saavutettavuus esi- ja perusopetuksessa merkitsee sitä, että oppilas tai huoltaja voi valita eri tapoja kommunikoida sekä saada tietoa ja palveluja. Opetusta ja informaatiota pitää voida saada eri kanavien kautta, kuten sähköisesti ja painetussa muodossa. Saavutettavat digitaaliset palvelut ovat loogisia ja helppokäyttöisiä. Ne ottavat huomioon erilaiset toimintarajoitteet, kuten aistirajoitteet ja liikunnalliset sekä kognitiiviset rajoitteet. Saavutettava digitaalinen sisältö on selkeää ja ymmärrettävää, ja se on luettavissa ruudunlukuohjelmalla.

Saavutettavuus ja esteettömyys ovat tärkeitä periaatteita, joiden toteutuminen edellyttää koululta rakentavaa ja yhdenvertaisuutta edistävää toimintakulttuuria. Koko kouluyhteisön tulee huolehtia kaikkien oppilaiden osallistamisesta kouluyhteisön toimintaan huolimatta heidän henkilökohtaisista ominaisuuksistaan.

Saavutettavassa ja esteettömässä koulussa voi:

- saada opetusta ja ohjausta omien tarpeiden mukaan
- osallistua kaikkeen toimintaan koulussa ja käyttää erilaisia opiskeluhuollon palveluita
- saada yksilöllistä ohjausta ja tukea opintojen etenemiseen
- liikkua esteettömästi
- osallistua kaikille retkille
- käyttää opinnoissa tarvittavaa tietotekniikkaa, viestintäkanavia ja oppimateriaaleja.

Käytettävissä olevia keinoja esteettömyyden ja saavuttavuuden varmistamiseksi ovat muiden vaihtoehtojen ohessa:

- induktiosilmukka
- äänentoistojärjestelmät
- ruudunlukuohjelma
- suurennusohjelma
- riittävä ja häikäisemätön valaistus
- esteetön näkyvyys
- selkokieli
- äänitteet
- viittomat ja tukiviittomat
- kirjoitustulkkaukset
- videoiden tekstitykset
- kuvallinen kommunikaatio
- erityiset koejärjestelyt, kuten lisäaika kokeessa, kokeen pilkkominen tai suullinen koe
- monipuolinen opetus
- häiriötön tila
- tietokoneen käytön salliminen

- mahdollisuus edetä omaan tahtiin.

Selvitys ja viranomaisratkaisuja sekä -kommentteja:

- [Markku Lang, Pasi Kurttila, Tiina Mäkelä, Raija Kattilakoski, Reino Tapaninen, Sari Lehtonen 2025: "Terveet tilat 2028: Yleissivistävän koulutuksen \(perusopetuksen ja lukion\) oppimisympäristöjen nykytilaselvitys 2023-24"](#)
- [Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan verkkosivujen tiedote 1/2023 esteettömästä koulunkäynnistä](#)
- [Yhdenvertaisuusvaltuutetun verkkosivujen tiedote: "Koulu järjesti esteellisen opintoretken – kunta maksoi syrjinnästä hyvityksen oppilaalle"](#)

[Yhdenvertaisuusvaltuutetun verkkosivujen blogi: "Koulujen on varmistettava esteettömyys ja taattava kaikkien yhdenvertaiset mahdollisuudet osallistua retkiin ja leirikouluihin"](#)

2. Tavoitteet ja aikataulu

Kaikki koulut ja esiopetuksen toimipisteet määrittelevät ja kirjaavat oman yksikkönsä toiminnallisen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelman vuosittaiset tavoitteet, aikataulun sekä vastuuhenkilöt kunnan opetuksen järjestäjän päättämällä tavalla. Näihin toimiin ja tavoitteisiin voivat sisältyä tasa-arvotilanteen kartoitus eri menetelmillä, tasa-arvon edistäminen eri oppiaineissa ja esim. TET-jaksoilla, toimintakulttuurin kehittämiseen tähtäävät toiminnot ja tavoitteet, tasa-arvo päivän viettäminen tai tasa-arvoon keskittyvän monialaisen oppimisprojektin toteuttaminen.

Yksiköt määrittelevät oman toimintakulttuurinsa kuvaamisen yhteydessä, kuinka oppilaat ja vanhemmat osallistuvat vuosittaiseen suunnitteluun, yhteisten tavoitteiden asetteluun ja tasa-arvotyöhön yleensä.

3. Vastuuhenkilöt, koulutus ja tiedotus

Jokaisessa koulussa ja esiopetuksen toimipaikassa on hyvä nimetä vastuuhenkilö tai -ryhmä, joka tekee suunnitelmia ja ehdotuksia tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelman toteuttamisesta kasvatus- ja opetushenkilöstölle ja oppilaskunnalle. Toimenpiteille määrätään aikataulu ja vastuuhenkilöt. Sovitut toiminnot kirjataan vuosisuunnitelmaan ja niiden toteutumista seurataan vuosisuunnitelman toteutumisen seurannan yhteydessä.

Vastuuhenkilö tai -ryhmä laatii koulun oppilaille tehtävän kyselyn, jossa seurataan tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden toteutumista koulussa. Kysely tehdään vähintään kerran kolmessa vuodessa. Esi- ja perusopetuksen opettajat arvioivat itse ja ryhmissä tasa-arvosuunnitelman toteutumista omassa koulussaan tai toimipisteessään.

Esi- ja perusopetuksessa tarvitaan luotettavaa ja ajantasaista tietoa tasa-arvosta ja yhdenvertaisuudesta maakunnallisesti, valtakunnallisesti ja globaalisti. Tieto lisää tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta, kun taas tietämättömyys ylläpitää eriarvoisuutta.

Koulun vastuuhenkilö tai -ryhmän jäsenet osallistuvat tarvittaessa koulutuksiin ja verkostoituvat muiden koulujen vastaavien kanssa ylläpitääkseen tietojaan ja osaamistaan sekä vaihtaakseen hyviä käytäntöjä ja ideoita. Tehtäviin kuuluu myös tiedottaa tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen liittyvistä ajankohtaisista asioista omassa koulussaan tai toimipisteessään.

4. Arviointi ja seuranta

Tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden kehittymistä sekä siihen liittyviä toimenpiteitä arvioidaan ja seurataan lukuvuosisuunnitelman arvioinnin yhteydessä.

Pohjois-Karjalan esi- ja perusopetuksen tasa-arvoja yhdenvertaisuussuunnitelman tukimateriaali päivitetään vuoden 2028 loppuun mennessä. Uusi päivitetty versio astuu voimaan 1.1.2029. Kevätlukukaudella 2029 oppilaille mahdollinen uusi kysely, jossa arvioidaan tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden kehittymistä kouluissa ja esiopetuksessa. Myös opettajat arvioivat oman opetuksensa ja koulun toimintakulttuurin kehittymistä tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden näkökulmasta. Kaikki koulut ja esiopetuksen toimipisteet määrittelevät ja kirjaavat oman yksikkönsä toiminnallisen tasa-arvosuunnitelman vuosittaiset tavoitteet, aikataulun sekä vastuuhenkilöt vuosisuunnitelmaan.

5. Yksikön toiminnallinen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelma

1. Suunnitelman laadinta ja osallistaminen
 - vastuuhenkilöt
 - miten laadinta toteutetaan yhteistyössä oppilaiden, vanhempien ja henkilöstön kanssa
2. Tasa-arvotilanteen selvitys
 - miten ja milloin selvitys/kartoitus tehdään
3. Kuinka aikaisempaan tasa-arvosuunnitelmaan sisältyneet toimenpiteet ovat toteutuneet ja millaisia tuloksia on saavutettu?
 - onko aiempaa suunnitelmaa ollut
 - mitä aiemmassa yksikön/paikalliseen opsiin on kirjattu
 - toimintaohje kiusaamis-, väkivalta- ja häirintätilanteissa (linkki)
4. Käytännön tavoitteet ja toimenpiteet sekä aikataulu tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistämiseksi
 - konkreettiset, ymmärrettävät tavoitteet, mitkä tukevat ja ohjaavat tasa-arvotyöhön ja niiden toteuttaminen saa aikaan tarvittavia muutoksia
 - toimiin ja tavoitteisiin voivat sisältyä tasa-arvon edistäminen esiopetuksen ja perusopetuksen monialaisissa oppimiskokonaisuuksissa ja eri oppiaineissa ja esim. TET-jaksoilla, toimintakulttuurin kehittämiseen tähtäävät toiminnot ja tavoitteet, tasa-arvo päivän viettäminen (Minna Canthin päivä 19.3.) tai tasa-arvoon keskittyvän monialaisen oppimisprojektin toteuttaminen ym.
 - tiedottaminen
5. Arviointi ja seuranta
 - miten ja missä arvioidaan ja seurataan
 - miten eteenpäin

TASA-ARVO- JA YHDENVERTAISUUSUUNNITELMA			Koulun nimi: Pataluodon koulu		
Suunnitelman voimassaoloaika (esim. lukuvuodet tai päivämäärät): lv. 2026-2027, 2027-2028, 2028-2029					
Suunnitelmat laatijat (Kirjaa, ketkä ovat osallistuneet suunnitelman laatimiseen (esim. opettajat, oppilaat, huoltajat). Kuva, miten oppilaat ovat osallistuneet suunnitelman laatimiseen ja miten huoltajille on varattu mahdollisuus tulla kuulluksi edistämistoimenpiteistä					
Suunnitelman laatimiseen ovat osallistuneet koulun henkilökunta, yhteisöllinen oppilashuoltoryhmä Luotsi, oppilaat sekä huoltajia edustava kouluyhteistyötoimikunta KYTT.					
Kuvaus tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustilanteen selvittämisestä					
Kuvaa, miten koulun tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustilannetta on kartoitettu. Mainitse käytetyt menetelmät (esim. kyselyt, keskustelut, tilastot), osallistujat (oppilaat, huoltajat, henkilökunta) ja miten tuloksia on arvioitu. Kirjaa myös kartoituksen tulokset: koulun vahvuudet ja kehittämiskohteet sekä arvio edellisten toimien onnistumisesta.					
Tilanteen selvitys: kartoitus/kysely vähintään joka 3. vuosi:					
MITEN KARTOITETTU	KÄYTETYT MENETELMÄT	OSALLISTUJAT	TULOSTEN ARVIOINTI	KOULUN VAHVUUDET JA KEHITTÄMISKOhteet	EDELLISTEN TOIMIEN ARVIOINTI
Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuskyselyt tehty viikkojen 13-15/2026 aikana	Forms-kyselyt	1.-2., 3.-6 ja 7.-9. lk:n oppilaat	Oppilashuoltoryhmä Luotsi, JORY, henkilökunta, huoltajat, oppilaskunnan hallitus, KYTT	Vahvuudet: - Koulu tarjoaa pääosin turvallisen ja viihtyisän oppimisympäristön. - Suurin osa oppilaista kokee voivansa olla koulussa oma itsensä ja kuuluvansa luokka- ja kouluyhteisöön. - Tilat, toiminta ja tapahtumat tukevat yhdenvertaisuutta. - Koulussa on aikuisia, joille voi kertoa huolia ja saa apua. Kehittämiskohteet: - kiusaamisen ja häirinnän ennaltaehkäisyn jatkuva kehittäminen	- Kyselyn tulosten läpikäyminen ja jatkotoimenpiteistä ja kehittämiskohteista sopiminen ja kirjaaminen - Suunnitelman päivitys

Kartoituksen pohjalta käytännön tavoitteet ja toimenpiteet sekä aikataulu tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistämiseksi Kirjaa tähän tavoitteiksi ja kehittämistoimenpiteiksi keskeisimmät ja merkittävimmät asiat, jotka ovat nousseet esiin yhdenvertaisuus- ja tasa-arvotilanteen selvittämisessä. Mainitse aikataulut, vastuuhenkilöt ja miten toimenpiteistä tiedotetaan kouluyhteisölle (oppilaat, huoltajat, henkilökunta):				
TAVOITTEET	TOIMENPITEET	AIKATAULU	VASTUUHENKILÖT	TIEDOTTAMINEN
Tavoite 1 Kiusaamisen ja häirinnän ennaltaehkäisy sekä selkeät ja yhtenäiset puuttumiskäytännöt	Oppilashuollon oppitunnit kaikille oppilaille aina syyslukukauden alkaessa. Kiusaamiskyselyt kaikille oppilaille Vertaissovittelu	Elokuu Marraskuu Tarjolla päivittäin	Apulaisrehtori ja oppilashuoltohenkilöstö Apulaisrehtori ja oppilashuoltoryhmä Vastuuopettajat	Oppilaille luokka-asteittain kouluvuoden alussa Huoltajat täyttävät lomakkeen yhdessä oppilaan kanssa Oppilaille keskusteluradion kautta, huoltajille Wilma-viestillä
Tavoite 2 Oppilaiden osallisuuden ja kuulluksi tulemisen vahvistaminen	Oppilaskuntatoiminta Lapset puheeksi -keskustelut	Säännöllisesti lukuvuoden aikana Syksyisin 1. ja 7. luokkien oppilaille, muille tarvittaessa	Vastuuopettajat Luokanopettajat ja luokanohjaajat, oppilashuoltohenkilöstö	Kokoukset, viestit Luokanopettajat ja luokanohjaajat tiedottavat huoltajia, vanhempainillat
Tavoite 3 Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyön näkyväksi tekeminen osana kouluarkea	Mok-teemaviikot/päivät Monikulttuurisuus-teemaviikko	Vähintään joka 3. vuosi Vuosittain	Opettajien työryhmä Vastuuopettajat	Viestit, luokanohjaajan tuokiot Aamunavaukset, oppitunnit, työpajat
Tavoite 4 Henkilökunnan toimintatapojen jatkuva arviointi ja kehittäminen	Koulun järjestyssääntöjen arviointi ja päivitys, yhteisistä toimintatavoista sopiminen	Vuosittain kouluvuoden alkaessa, tarvittaessa lukuvuoden aikana	Rehtori ja johtoryhmä	Kokoukset, viestit koteihin, koulun kotisivut
Suunnitelman hyväksyminen ja toteutumisen seuranta. Kuvaa, miten suunnitelma on hyväksytty (esim. opettajakunta, johtokunta) ja miten sen toteutumista seurataan.				

Suunnitelman hyväksyminen oppilaskunnassa, opettajainkokouksessa ja koulun lukuvuosisuunnitelman 2026-2027 yhteydessä. Vuosittain toimintaa seurataan ja arvioidaan osana lukuvuosisuunnitelman arviointia oppilaskunnassa, opettajainkokouksessa ja kouluyhteistyötoimikunnan (KYTT) kokouksissa. Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelma päivitetään kolmen vuoden kuluttua keväällä 2029. Tarvittaessa se voidaan päivittää aiemmin.

6. Sanastoa

Tasa-arvo

Tasa-arvolla tarkoitetaan kaikkien sukupuolten yhtäläisiä oikeuksia ja mahdollisuuksia sekä vallan ja resurssien tasapuolista jakautumista. Suomessa tasa-arvolaille kielletään sukupuoleen, sukupuoli-identiteettiin ja sukupuolen ilmaisuun perustuvaa syrjintää ja edistetään tasa-arvoa. Tasa-arvolakia sovelletaan myös syrjintään, joka perustuu siihen, että henkilön fyysiset sukupuolta määrittävät ominaisuudet eivät ole yksiselitteisesti naisen tai miehen.

Tässä aineistossa puhutaan tasa-arvosta, kun viitataan sukupuolten tasa-arvoon. Koulussa tasa-arvo tarkoittaa sitä, että ketään ei aseteta koulun arjessa eriarvoiseen asemaan sukupuolen perusteella.

Yhdenvertaisuus

Yhdenvertaisuudella tarkoitetaan kaikkien ihmisten samanarvoisuutta riippumatta heidän iästään, etnisestä tai kansallisesta alkuperästään, kansalaisuudestaan, kielestään, uskonnostaan tai vakaumuksestaan, mielipiteestään, poliittisesta tai ammattiyhdistystoiminnasta, perhesuhteistaan, vammaisuudesta, terveydentilastaan, seksuaalisesta suuntautumisestaan tai muusta henkilöön liittyvästä syystä.

Yhdenvertaisuuslaissa kielletään edellä mainittuihin ihmisten ominaisuuksiin perustuva syrjintä. Lisäksi yhdenvertaisuuslain tarkoituksena on edistää yhdenvertaisuutta. Yhdenvertaisuus tarkoittaa syrjimättömyyttä ja tasavertaisia mahdollisuuksia ihmisen edellä mainituista ominaisuuksista huolimatta. Koulussa yhdenvertaisuus tarkoittaa sitä, että lapsia tai aikuisia ei kohdella eri tavalla samanlaisessa tilanteessa henkilöön liittyvien ominaisuuksien perusteella tai aseteta ihmisiä eriarvoiseen asemaan eri ominaisuuksien kuten ihonvärin, uskonnon, vammaisuuden, seksuaalisen suuntautumisen tai terveydentilan vuoksi.

Muita käsitteitä

Antirasismi

Antirasismi on aktiivista ja tietoista toimintaa kaikkia rasismien muotoja vastaan. Tavoitteena on vähentää etnistä syrjintää, syrjivien käytäntöjen vaikutuksia ja kielteisiä ennakkoluuloja. Antirasistisen ajattelun ja toiminnan kautta pyritään tunnistamaan etuoikeuksia ja analysoidaan, kuinka ne ohjaavat omaa toimintaa. Samalla tunnistetaan ja puututaan rasismiin ja puretaan yhteiskunnassa vallitsevia rasismia tuottavia tekoja, käytänteitä ja toimintamalleja.

Esi- ja perusopetuksessa antirasismi voi näkyä siten, että henkilöstö kouluttautuu antirasismista ja perehtyy rasismien eri muotoihin, jotta voi tunnistaa ja purkaa niitä sekä omassa että koko yksikön ajattelussa ja toiminnassa. Antirasismi on jatkuva oppimisprosessi, johon tarvitaan tietoa, taitoa ja tunnetta. Lisäksi tarvitaan myös aikaa ja mahdollisuuksia ajatella ja toimia toisin.

Ennakkoluuloisuus

Kaikilla ihmisillä lienee ennakkoluuloja eli perusteettomia ennakkokäsityksiä toisesta ihmisestä tai ihmisryhmästä. Ennakkoluulot johtuvat usein tietämättömyydestä: kun emme tunne asiaa, saatamme olettaa ja yleistää. Tämän seurauksena saatamme pitää tiettyjä ihmisiä tai ihmisryhmiä määrätynlaisina.

Inklusio

Inklusio tarkoittaa yhdenvertaisuuteen pohjaavaa kasvatusta ja koulutusta, jossa jokaisella oppilaalla on oikeus saada tukea omalle kasvulleen ja kehitymiselleen. Se tarkoittaa kaikkien lasten yhteistä opetusta, joka järjestetään asianmukaisin tukitoimin ja jossa huolehditaan siitä, että esimerkiksi vammaiset oppilaat ovat hyväksytyjä ja arvostettuja yhteisön jäseniä.

Inklusiivisessa toimintakulttuurissa edistetään osallisuutta, yhteenkuuluvuutta, yhdenvertaisuutta, moninaisuuden arvostamista ja tasa-arvoa kaikessa toiminnassa. Inklusiivinen toimintakulttuuri edellyttää opettajien ja henkilöstön ymmärrystä siitä, miten esimerkiksi vammaisuuteen, ihonväriin, sukupuoleen ja sen moninaisuuteen liittyvät asenteet näkyvät heidän omassa toiminnassaan ja koulun toimintatavoissa. Koulussa tulee tunnistaa oppilaitten keskinäisten kohtaamisten eriarvoistavia piirteitä sekä puuttua niihin vastuullisesti, sensitiivisesti ja johdonmukaisesti. Oppilaiden toimintaa tulee tukea inklusiivisesti niin, että jokaisella on mahdollisuus osallistua yhteiseen toimintaan omien taitojensa ja valmiuksiensa mukaan. Jokaisella on siis oikeus kuulua ryhmään ja tulla kohdatuksi tasa-arvoisesti ja yhdenvertaisesti. Inklusiivinen koulu muuttuu vastaamaan oppilaitten tarpeisiin eikä odota oppilaiden muuttuvan kouluun sopiviksi.

Intersektionaalisuus

Tarkastelutapa, jossa otetaan huomioon monien tekijöiden, kuten sukupuolen, iän, ihonvärin, katsomuksen tai yhteiskuntaluokan vaikutus samanaikaisesti. Meissä jokaisessa risteää monenlaisia eroja. Samalla ihmisellä voi olla monia etuoikeuksia esimerkiksi luokan ja ihonvärin vuoksi ja toisaalta hän voi kohdata syrjintää sukupuolen tai vammaisuuden vuoksi.

Moniperusteisessa syrjinnässä syrjintä perustuu useampaan kuin yhteen syrjintäperusteeseen. Risteävä syrjintä on moniperusteista syrjintää, joka perustuu useamman risteävän perusteen tai ominaisuuden/identiteetin yhdistymiseen ja keskinäiseen vuorovaikutukseen. Esimerkiksi maahanmuuttajataustaiset tytöt voivat joutua syrjityiksi sekä sukupuolensa että etnisyytensä perusteella.

Intersukupuolisuus

Tarkoittaa joukkoa erilaisia kehon variaatioita, joissa esimerkiksi kromosomit, sukuelimet tai hormonitoiminta eivät ole yksiselitteisesti nais- tai miestyypilliset. Intersukupuolisuus tekee näkyväksi sen, että biologiakaan perusteella ihmisiä ei voi luokitella vain kahteen sukupuoleen. Intersukupuolisuus voi olla myös sukupuoli-identiteetti. Intersukupuolinen ihminen voi olla sukupuoli-identiteetiltään esimerkiksi nainen, mies tai muunsukupuolinen siinä missä kuka tahansa muukin henkilö.

Katsomus

Katsomus tarkoittaa yksilön tai yhteisön kokonaiskäsitystä todellisuudesta, sen luonteesta ja arvosta, käsityksiä tiedosta ja tietämisen mahdollisuuksista. Katsomuksella tarkoitetaan maailmankatsomuksia ja elämäntutkimuksia, jotka taas sisältävät maailmankuvan, etiikan ja arvot sekä tietoteorian. Katsomus on siis inklusiivinen käsite, joka kattaa alleen niin uskonnolliset, poliittiset kuin ei-uskonnolliset tavat hahmottaa maailmaa.

- [Kieli-, katsomus- ja kulttuuritietoisuus katsomusaineissa \(Opetushallitus 2021\)](#)

Kielitietoinen opetus

Kielitietoinen opetus tukee oppilaita eri oppiaineiden tekstien lukemisessa, niiden ymmärtämisessä ja tulkitsemisessa sekä omassa tuottamisessa. Kielitietoinen opetus kohdistuu oppiaineen kieleen ja sisältöön samaan aikaan, ja siinä keskitytään kullekin oppiaineelle ominaisten tekstien yhteiseen tarkasteluun,

tekstien tyypillisten piirteiden löytämiseen ja opiskelun edellyttämien tekstien ohjattuun tuottamiseen sekä oppiainekohtaisen sanavaraston vahvistamiseen.

Kiusaaminen ja väkivalta

Kiusaaminen voi olla esimerkiksi haukkumista, ilkeitä puheita, yksin jättämistä, eristämistä ryhmästä, tönimistä tai lyömistä. Kiusaamisteot vahingoittavat tai loukkaavat toista henkilöä. Kiusatuksi joutunut henkilö ei välttämättä pysty puolustautumaan tai vaikuttamaan saamaansa kohteluun. Kiusaaminen voi olla ryhmässä tapahtuva ilmiö, ja siihen voi liittyä valta-aseman tavoittelua ryhmässä toista henkilöä alistaen.

Maailman terveysjärjestö WHO:n määritelmän mukaan väkivalta on vallan, kontrollin tai fyysisen voiman tahallista käyttöä tai sillä uhkaamista siten, että se kohdistuu toiseen ihmiseen tai ihmisryhmään ja johtaa tai voi johtaa vamman syntymiseen, kehityksen häiriytymiseen, perustarpeiden tyydyttämättä jäämiseen tai kuolemaan.

Jos kiusaaminen ja/tai väkivalta liittyy syrjintäperusteeseen, kyse on häirinnästä. On erittäin tärkeää, että syrjintäperusteeseen liittyvä kiusaaminen tunnistetaan häirinnäksi. Oppilaiden tulee saada tietoa kiusaamisen muodoista ja omista oikeuksistaan häirinnän ja/tai väkivallan kohteeksi joutuessaan.

Kulttuuri

Kulttuuri on opittu elämäntapa, johon kuuluu esimerkiksi taide ja kirjallisuus, ajattelun, käyttäytymisen ja tuntemisen tavat, elintavat, perinteet, vakaumukset, yksilön perusoikeudet sekä arvojärjestelmät.

Maahanmuuttaja

Maahanmuuttaja tai maahan muuttanut on ulkomailla syntynyt henkilö, joka asuu Suomessa ja on saanut oleskeluluvan. Termiä ei tule käyttää henkilöistä, joiden oletetaan olevan maahanmuuttajia nimensä, ulkonäkönsä tai äidinkieltänsä perusteella.

- [KEHA-keskus: "Keskeiset kotoutumiseen liittyvät käsitteet"](#)
- [Tarvitaanko uutta tai päivitettyä käsitteistöä, kun puhutaan maahanmuutosta, kotoutumisesta tai kielellisestä ja kulttuurisesta moninaisuudesta? \(Opetushallitus 2019\)](#)

Muunsukupuolisuus

Muunsukupuolinen ihminen voi olla sekä mies että nainen, jotain näiden väliltä tai kokonaan tämän jaon ulkopuolelta. Joskus muunsukupuolisuus-sanaa käytetään yleiskäsitteenä erilaisille ei-binäärisille sukupuoli-identiteeteille.

Normi ja normatiivisuus

Ihmisen elämää ohjaavat myös monet seikat, jotka on määritetty hänestä itsestään riippumatta. Normit ovat yhteiskunnallisia oletuksia ja odotuksia siitä, mikä on yleisesti hyväksyttyä, "normaalista" tai toivottavaa eri tilanteissa. Lisäksi normeilla tarkoitetaan lakeja, asetuksia ja lakia alemman asteisia määräyksiä kuten opetussuunnitelman perusteita. Normatiivisuus kertoo siitä, mitä pidämme normaalina ja tavoiteltavana. Normit auttavat meitä toimimaan tilanteissa, mutta toisinaan normit ovat syrjiviä ja rajoittavat toimintaa. Normiin mukautumisen kautta saa usein etuoikeuksia ja toisaalta taas, jos rikkoo normeja tai ei mahdu niihin, saattaa joutua syrjityksi. Syrjintä ei kuitenkaan ole syrjinnän kohteeksi joutuneen syytä.

Kasvatuksessa ja opetuksessa on tärkeää huomata, että päivittäiset teot, ajatukset ja sanat saattavat perustua syrjiviin normeihin tiedostamatta. Normit ovat usein näkymättömiä ja ne huomataan vasta, kun joku rikkoo niitä. Suomessa vallitseva normi on valkoinen, keskiluokkainen, vammaton ja hetero. Oppilaat ja heidän perheensä, jotka täyttävät nämä normit, saattavat päästä mukaan koulun eri toimintoihin vaivattomammin kuin muut tai saada positiivisempaa huomiota kuin muut.

Rasismi

Rasismi on ajatusmalli, jossa joitakin ihmisryhmiä määritellään alempiarvoiseksi esimerkiksi ihonvärin, kansalaisuuden, kulttuurin, äidinkielen tai uskonnon perusteella. Rasismi kumpuaa valkonormatiivisuudesta (ks. valkonormatiivisuus), joka perustuu rotuoppiin ja käsityksiin valkoisista eurooppalaisista tai muista länsimaalaista muita ylempinä ja arvokkaampina ihmisinä. Rasismi voi ilmetä vihapuheena, syrjintänä, väkivaltana tai näennäisen neutraaleina käytäntöinä, sanoina ja tekoina, jotka tosiasiaa saattavat loukata ihmisiä ja sulkea heitä ulos eri tilanteista. Rasismia syntyy rodullistamisen kautta. Rasismi läpäisee valkonormatiivisia yhteiskuntia ja yhteisöjä, ja siksi rasismia voi olla vaikeaa tunnistaa.

Vuorovaikutuksessa ilmenevä rasismi on esimerkiksi huutelua ja nimittelyä kadulla tai mikroaggressioita eli esimerkiksi kysymyksiä ja kommentteja, jotka voivat olla tahattomia ja hyväntahtoisiaakin, mutta jotka kuitenkin toiseuttavat ja rodullistavat.

Sisäistetyllä rasismilla tarkoitetaan sitä, että rasismi voi sisäistyä itseinhoksi tai kokemukseksi omasta huonommuudesta, joka voi vaikuttaa negatiivisesti esimerkiksi kasvuun ja oppimiseen. Esi- ja perusopetuksessa sisäistettyä rasismia saattaa syntyä, mikäli valkonormatiivisuutta ja rasismia ei tunnisteta ja pureta pois koulun toiminnasta.

Rasismi voi näyttäytyä myös rakenteissa, kuten työelämässä, koulutuksessa ja kasvatuksessa syrjivinä toimintatapoina ja prosesseina, joissa organisaatiot, yritykset, laitokset ja virastot syrjivät joko välittömästi tai välillisesti tiettyjä ihmisryhmiä. Rakenteellinen rasismi ilmenee toistuvina toiseuttavina ja rodullistavina tekoina ja toimintatapoina, joihin ei useinkaan kiinnitetä huomiota – mikäli ei ole itse niiden kohteena. Syrjintätapauksia ei tulisi aina nähdä pelkästään yksittäisinä tapauksina, vaan on pyrittävä myös tunnistamaan niiden taustalla vaikuttavia laajempia arvoja ja ajatusmalleja, jotka tuottavat rasismia.

Rakenteellista rasismia koulussa voi olla esimerkiksi maahanmuuttotustaisten oppilaitten ohjaaminen tietyille aloille riippumatta heidän kiinnostuksen kohteistaan ja taidoistaan tai nimeltään vieraskielisen oppilaan sijoittaminen tarpeettomasti S2-oppimäärän opetukseen.

Seksuaalinen suuntautuminen

Seksuaalinen suuntautuminen kertoo siitä, keneen henkilö tuntee vetovoimaa emotionaalisesti ja/tai eroottisesti. Seksuaalisen suuntautumisen moninaisuuteen kuuluvat esimerkiksi homous, lesbous, biseksuaalisuus, panseksuaalisuus, heteroseksuaalisuus, aseksuaalisuus ja aromanttisuus.

Selkokieli

Selkokieli on erityinen kielimuoto, joka on mukautettu sisällöltään, sanastoltaan ja rakenteeltaan yleiskieltä luettavammaksi ja ymmärrettävämmäksi. Selkokieltä voi sekä kirjoittaa että puhua.

Stereotypia

Stereotypia viittaa vakioituun mielikuvaan johonkin tiettyyn ryhmään, kuten johonkin etniseen ryhmään kuuluvista ihmisistä. Stereotypia on tyypillisesti liioitellusti yksinkertaistettu mielipide, ennakkoluuloinen

asenne tai kritiikitön arvio. Stereotyyppien muodostuminen on osa liiallisen yleistämisen ilmiötä: kaikkien tiettyyn ryhmään kuuluvien oletetaan käyttäytyvän samalla tavoin ja jakavan samat keskeiset piirteet.

Sukupuoli

Sukupuoli on jatkumo, joka koostuu erilaisista geneettisistä, kehityksellisistä, hormonaalisista, fysiologisista, psykologisista, sosiaalisista ja kulttuurisista ominaisuuksista.

Sukupuoli-identiteetillä tarkoitetaan henkilön sisäistä tietoa ja ymmärrystä omasta sukupuolestaan. Useimpien ihmisten sukupuoli-identiteetti vastaa heille syntymässä määriteltyä sukupuolta. Sukupuoli-identiteetti on kuitenkin aina yksilöllinen.

Sukupuolen ilmaisu tarkoittaa sukupuolen tuomista esiin pukeutumisella, käytöksellä tai muulla vastaavalla tavalla. Sukupuolen ilmaisu voi olla pukeutumista tietylle sukupuolelle tyypillisinä pidettyihin vaatteisiin tai käyttäytymistä tai elehtimistä sellaisilla tavoilla, joita pidetään esimerkiksi naiselle tai miehelle ominaisina.

Sukupuoliristiriita tarkoittaa, että ihmisen tunne omasta sukupuolestaan ei vastaa hänen syntymässä määritettyä, eikä toisten henkilöiden hänessä näkemää sukupuolta.

Sukupuolivähemmistöillä viitataan henkilöihin, jotka eivät koe syntymässä määriteltyä sukupuolta omakseen tai joiden sukupuoli, sen ilmaisu tai kokemus eivät kaikin tai jollain tavoin vastaa normatiivisia käsityksiä sukupuolesta ja jotka itse määrittelevät kuuluvansa johonkin sukupuolivähemmistöön, kuten transsukupuoliset, transvestiitit, muunsukupuoliset tai intersukupuoliset. Sukupuolivähemmistöihin kuuluvat esimerkiksi transsukupuoliset, muunsukupuoliset, transvestiitit, sukupuolettomat ja intersukupuoliset henkilöt. Transsukupuolisen henkilön sukupuoli-identiteetti ei vastaa hänelle syntymässä määritettyä sukupuolta. Muunsukupuolisen henkilön sukupuoli-identiteetti ei ole yksiselitteisesti mies tai nainen. Se voi olla esimerkiksi jokin yhdistelmä näitä kahta tai asettua kokonaan kaksinaapaisen sukupuolijaottelun ulkopuolelle. Transvestiiteilla on tarve toisinaan ilmaista pukeutumisellaan tai muilla tavoin eri sukupuolta. Intersukupuolisella henkilöllä sukupuolta määrittelevät fyysiset ominaisuudet eivät ole synnynnäisesti yksiselitteisesti miehen tai naisen. Sukupuoleen ja seksuaaliseen suuntautumiseen liittyvät sanat ja ilmiöt menevät joskus arkipuheessa sekaisin keskenään. Sukupuoli-identiteetti tai sukupuolen ilmaisu eivät kerro seksuaalisesta suuntautumisesta, eikä seksuaalinen suuntautuminen sukupuoli-identiteetistä tai sukupuolen ilmaisusta. Kaikki nämä ovat ihmisen yksilöllisiä ominaisuuksia. Sukupuolistereotypiat ovat pelkistettyjä tai kaavamaisia odotuksia ja oletuksia siitä, millaisia miehet ja naiset yleensä ovat tai miten naisten ja miesten pitäisi käyttäytyä ollakseen ”oikeanlaisia”. Sukupuolistereotypiat ovat pitkälti tiedostamattomia, syvälle kulttuuriin juurtuneita ”itsestäänselvyyksiä”. Stereotypiat ylläpitävät osaltaan eriarvoisuutta.

Sukupuolen moninaisuus

Viittaa siihen, että sukupuoli koostuu yksilöllisistä ja ainutlaatuisista piirteistä, jokaisen sukupuoli on siis moninainen. Ilmaisulla viitataan siihen, että sukupuoli on moninainen ilmiö, joka ei ole pelkistettävissä vain kahteen, toisilleen vastakkaiseen ja selvästi toisistaan erotettavaan sukupuoleen.

Sukupuolineutraali

Käsite on kasvatuksen ja opetuksen kontekstissa lähtökohtaisesti epäsopeva, koska neutraalius estää näkemästä sukupuolen vaikutusta. Pohdittaessa kieltä ja puhetapoja sukupuolineutraali on kuitenkin tarkoituksenmukainen käsite. Puhetapojen tarkastelu onkin tärkeä osa sukupuolietoisessa opetuksessa.

Sanat ja ilmaisut rakentavat arjen toimintaa ja todellisuutta. Suomen kielessä on paljon sukupuolittuneita ammattinimikkeitä (palomies, tiedemies, esimies), mutta näitä voidaan muuttaa esimerkiksi käyttämällä sanoja palopelastaja, tutkija ja esihenkilö.

Syrjintä

Yhdenvertaisuus on perus- ja ihmisoikeus. Suomen perustuslain mukaan ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan henkilöön liittyvän synn perusteella.

Välitöntä syrjintää on se, että ihmistä kohdellaan henkilökohtaisen ominaisuuden eli laissa säädetyn syrjintäperusteen perusteella huonommin kuin toista henkilöä kohdellaan, on kohdeltu tai kohdeltaisiin samankaltaisessa tilanteessa.

Välillistä syrjintää on se, kun näennäisesti neutraali sääntö, peruste tai käytäntö saattaa ihmisen muita epäedullisempaan asemaan henkilökohtaisen ominaisuuden perusteella. Välillistä syrjintää on esimerkiksi se, että pyörätuolilla liikkuva oppilas ei pysty käyttämään koulurakennusta tai pihaa kuten muut oppilaat.

Välittömän ja välillisen syrjinnän lisäksi kiellettyä syrjintää on häirintä, kohtuullisten mukautusten epääminen ja ohje tai käsky syrjiä. Sekä syrjivän ohjeen tai käskyn antaja että sen noudattaja syyllistyy siis kiellettyyn syrjintään.

Syrjintä on kielletty riippumatta siitä, perustuuko se henkilöä itseään vai jotakuta toista (esimerkiksi henkilön perheenjäsentä) koskevaan tosiseikkaan tai oletukseen. Läheissyrjintää on esimerkiksi oppilaan epäsuotuisampi kohtelu huoltajan todellisen tai oletetun henkilökohtaisen ominaisuuden perusteella.

Toiseuttaminen

Prosessi, jossa itseä pidetään neutraalina arvona ja siitä poikkeavia ihmisiä tai ihmisryhmiä negatiivisina. Toinen nähdään normista poikkeavana ja alempiarvoisena esimerkiksi ihonvärin, terveydentilan, sukupuolen, seksuaalisen suuntautumisen, uskonnon tai kielen vuoksi. Toiseuttaminen on eristävää ja poissulkevaa. Se jakaa ihmiset ”meihin” ja ”heihin”. Toiseuttamista on myös toisten erilaisuuden suhteeton korostaminen.

Koulussa toiseuttaminen voi näkyä siinä, että ihmistä tai asioista puhutaan stereotyyppisesti tai eriarvoistavaan sävyyn. Hyvä periaate onkin ajatella, että kaikista ihmisistä – vammaisista, homoista, eri ikäisistä, ruskeista, transsukupuolisista, muslimeista – puhutaan, niin kuin he olisivat huoneessa läsnä.

Transsukupuolisuus

Transsukupuolisen ihmisen sukupuoli-identiteetti ei vastaa hänen syntymässä määriteltyä sukupuoltaan. Esimerkiksi transnaiset on usein syntymässä määritelty pojaksi. Transsukupuolinen henkilö voi olla nainen, mies tai esimerkiksi muunsukupuolinen.

Turvallisempi tila

Turvallisempi tila on paikka, jossa kaikki osallistujat pyrkivät yhdessä luomaan mahdollisimman kunnioittavan, syrjimättömän ja ajattelun kehittymiseen kannustavan ilmapiirin. Turvallisemmassa tilassa on turvallista myös tehdä virheitä. Turvallisempaa tilaa rikkovaan puheeseen puututaan johdonmukaisesti ja normitietoisesti. Tahalliset tai toistuvat turvallisemman tilan rikkomukset tunnistetaan häirinnäksi tai syrjinnäksi, ja niihin puuttumiseen ja asian jatkoselvittelyyn on olemassa selvät käytännöt.

Uskonnonvapaus

Uskonnonvapaus on perustuslain takaama ja uskonnonvapauslain määrittämä oikeus. Uskonnon ja omantunnon vapauteen sisältyy oikeus tunnustaa ja harjoittaa uskontoa, oikeus ilmaista vakaumus ja oikeus kuulua tai olla kuulumatta uskonnolliseen yhdyskuntaan. Kukaan ei ole velvollinen osallistumaan omantuntonsa vastaisesti uskonnon harjoittamiseen.

Valkonormatiivisuus

Normi, joka kumpuaa käsityksistä valkoisista eurooppalaisista tai muista länsimaalaista muita ylempinä ja arvokkaampina ihmisinä. Valkoisuus toimii usein tiedostamattomana normina, jota vasten vertaamme kaikkea. Se suojaa niitä ihmisiä, jotka kuuluvat sen piiriin, ja antaa heille valta-aseman. Valkoisuus ei liity pelkästään ihonväriin, vaan se on laajempi valtaan liittyvä rakenne. Esimerkiksi saamelaiset, romanit tai venäläiset eivät useinkaan mahdu valkoiseen normiin, vaikka he ihonväriltään saattavat olla valkoisia. Se, ketkä kuuluvat valkoisuusnormin piiriin, voi olla hankala määritellä: kenellä on valta määritellä, kuka kuuluu normiin?

Koulussa valkonormatiivisuus voi näkyä siinä, että ihmisten tekoja tai ominaisuuksia selitetään esimerkiksi ihonvärin, uskonnon tai kielen perusteella.

Vammaisuus

Vammaisiin henkilöihin kuuluvat ne, joilla on sellainen pitkäaikainen fyysinen, kognitiivinen, psyykkinen, sosiaalinen tai aisteihin liittyvä toimintarajoite, joka yhdessä erilaisten esteiden kanssa estää osallistumisen yhteiskuntaan yhdenvertaisesti muiden kanssa.

Vammaisuus ei määritelmänsä mukaan ole henkilön oma ominaisuus, vaan koostuu niistä esteistä ja rajoitteista, jotka syntyvät suhteessa ympäröivään yhteiskuntaan. Niitä voivat olla esimerkiksi syrjivät asenteet, joustamattomat käytänteet, esteelliset tilat tai saavuttamattomat vuorovaikutuksen kanavat. Ongelmana on yhteiskunnan kyvyttömyys muotoutua esteettömäksi ja kaikille saavutettavaksi ja tuottaa sopivia palveluja kaikenlaisille henkilöille.

Koulussa vammaisuus tulee ottaa huomioon ympäristössä, opetuksessa ja tukitoimissa sekä muussa vuorovaikutuksessa siten että vammaisen oppilas on yhdenvertaisessa asemassa muiden kanssa.

Yhteisöllisyys

Yhteisöllisyys on vuorovaikutuksessa syntyvä yhteenkuuluvuuden tunne. Se on ihmisten läheisyyttä ja jakamista sekä osallisuutta yhteisiin asioihin ja toimintaan. Yhteisöön kuuluminen on yksi ihmisen perustarpeista ja yksilön kehityksen perusta.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden mukaan yhdessä tekeminen ja osallisuuden kokemukset vahvistavat yhteisöä. Oppimisessa painottuu myös yhdessä oppiminen ja yhteisön merkitys yksilön kannustamisessa. Vuorovaikutus, yhteistyö ja monipuolinen työskentely ovat yhteisön kaikkien jäsenten oppimista ja hyvinvointia edistäviä tekijöitä. Oppiva yhteisö tunnistaa moninaisuuden myös oppimisessa ja toimii joustavasti erilaisissa tilanteissa. Kiusaamista, väkivaltaa, rasismia tai muuta syrjintää ei hyväksytä ja epäasialliseen käytökseen tulee aina puuttua. Oppijoita ohjataan näkemään kulttuurinen moninaisuus lähtökohtaisesti myönteisenä voimavarana.

Materiaalit:

Tähän kootaan suositeltavia materiaaleja ja työkaluja suunnitelman käytännön toteutuksen tueksi.

Esimerkiksi tasa-arvokompassin avulla voi laatia tai päivittää yksikön tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelman, jonka avulla yksiköt pystyvät seuraamaan oman tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyönsä etenemistä säännöllisesti käytettynä. Kompassin avulla tehdyn arvioinnin voi liittää osaksi tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmia.

Rauhankasvatusinstituutti on kehittänyt Tasa-arvokompassin eurooppalaisten kumppaneiden kanssa osana Erasmus+ -rahoitteista hanketta, Gender Equality in Schools, tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistämiseksi varhaiskasvatuksessa, peruskouluissa ja toisen asteen oppilaitoksissa.

Rauhankasvatusinstituutti järjestää Opetushallituksen tuella maksuttomia täydennyskoulutuksia koulujen ja päiväkotien tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnittelusta. Koulutuksessa opitaan käyttämään Tasa-arvokompassi-tasa-arvotyökalua, jonka avulla yksikkö voi löytää itselleen sopivia tapoja sukupuolten tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistämiseksi. Tasa-arvokompassi tarjoaa ohjenuoria ja tukea johtajuuden, opetussuunnitelman, ympäristön, asenteiden ja yhteisön tasa-arvoistamiseen. Koulutuksissa annetaan myös valmiuksia seksuaaliseen häirintään puuttumiseksi, koulutus- ja uravalintojen segregaaation purkamiseksi ja sukupuolen moninaisuuden huomioimiseksi kasvatuksessa. Lisäksi tutuksi tulevat tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen liittyvät lait ja asiakirjat. Lisätietoa koulutuksista [tämän linkin kautta](#).

Eri koulutusasteiden tasa-arvokompassit ladattavissa alla olevista linkeistä

[Tasa-arvokompassi-VAKA.pdf \(rauhankasvatus.fi\)](#)

[Tasa-arvokompassi-PERUSOPETUS.pdf\(rauhankasvatus.fi\)](#)

[Tasa arvokompassi-lukio.pdf\(rauhankasvatus.fi\)](#)

Lähde: <https://rauhankasvatus.fi/tasa-arvo-toimintakulttuurin-keskioon/> (2022)

Materiaalia esiopetukseen ja alakouluun:

- Sanoista tekoihin-oppaan [Menetelmiä oppilaiden näkemysten ja kokemusten selvittämiseksi](#)

- Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuus 0.–3.lk:t https://prezi.com/i/gj6d3zte_c1m/

- LUOKISSA OPPIMISTUOKIO:

<https://prezi.com/qgw4tpldp02s/ole-oma-itsesi-ja-anna-toistenkin-olla-kysymykset-mukana/>

Prezissä on mukana luokan keskustelukysymyksiä, joihin etsitään yhdessä vastauksia.

Kysymykset piirrostehtävää varten:

Voivatko pojat ja tytöt olla kavereita keskenään?

Voivatko pojat ja tytöt leikkiä toisten kanssa koulussa eli voivatko tytöt leikkiä merirosvoa ja pojat prinsessaa?

- **Muuta:**

Mitä yhdenvertaisuus tarkoittaa?

<https://www.youtube.com/watch?v=m5z8hdmf-dk>

- **Kipa-kirahvi-satu**

<https://www.dropbox.com/sh/h7336mrmpykjunt/AAAP25uVjhtzTGdHHMp0LJcfa/Kipa%20Kirahvi%20v%C3%A4ri%2C%207.2.2014.pdf?dl=0>

Aikuinen lukee tarinan ja lopussa keskustellaan, kuinka Kipa pääsee peliin mukaan.

Sanoista tekoihin -opas

<https://www.oph.fi/fi/teemat-ja-kehittaminen/tasa-arvo-ja-yhdenvertaisuus/sanoista-tekoihin-opas-toiminnalliseen-tasa-arvo-ja-yhdenvertaisuussuunnitteluun-koulussa> (2025)

Tasa-arvokompassi

<https://rauhankasvatus.fi/tasa-arvo-toimintakulttuurin-keskioon/> (2022)

Tasa-arvolaki

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1986/19860609>

Mukana! Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyö toisella asteella

<https://www.oph.fi/fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/mukana-tasa-arvo-ja-yhdenvertaisuustyto-toisella-asteella>

Oppia kaikille- Yhdenvertaisuussuunnittelun opas laitoksille

<https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/tasa-arvo-ja-yhdenvertaisuussuunnittelu-oppilaitoksissa>

Yhdenvertaisuuslaki

<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141325>

Lapsen oikeuksien sopimus (YK)

<https://www.unicef.fi/lapsen-oikeudet/>

Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa (Maailman terveysjärjestö WHO)

<https://www.vaestoliitto.fi/ammattilaiset/lasten-kehotunnekasvatus/mita-on-kehotunnekasvatus/kehotunnekasvatus-sisaltaa-kahteksan-aihetta/>

Sukupuolisensitiivisyys varhaiskasvatuksessa – tasa-arvoinen kohtaaminen päiväkodissa (OPH:n rahoittama hanke 2012–2014)

<http://www.tasa-arvoinenvarhaiskasvatus.fi/>

Tasa-arvoisen kasvattajan muistilista

<http://www.tasa-arvoinenvarhaiskasvatus.fi/wp/wp-content/uploads/2014/03/Tasa-arvoisen-kasvattajan-muistilista.pdf>

[Amnestyn materiaali tarjoaa työkaluja suostumuskulttuurin edistämiseen](#)